

הקשר האישי

על תכנית "הליווי" של ישיבת ההסדר במעלות

הרב מנחם ויצמן²

הקדמה – מהו ליווי?

הליווי היא תכנית להעצמת האישיות וחזקת הקשר האישי. במסגרת התכנית לכל תלמיד יש מלווה. התלמיד נפגש עם המלווה בתדירות קבועה (בדרך כלל פעם בשבוע) לשיחה אישית. מובן שהתכנית דורשת משאבים רבים, והיכולת לעמוד בכך נובעת בעיקר מהאמונה הגדולה בחשיבות הדברים, ובהמשך גם מהתוצאות הברורות. בשורות הבאות ננסה לסקור בהרחבה את היסודות העומדים בבסיס התכנית, את מטרות התכנית, את עקרונותיה ואת דרכי היישום בפועל. התכנית מתקיימת זה שנים רבות בישיבת ההסדר במעלות, ולאורך השנים נעשו בה מספר שינויים מתוך משוב מהשטח.

א. היסודות החינוכיים

1. "לא טוב היות האדם לבדו"

חוקרים ומחנכים רבים מגדירים את הבדידות כבעיית העולם המודרני. הערים הגדולות, התיעוש, המיכון ועוד - הפכו את האדם לבודד. הוא פוגש אנשים רבים במהלך חייו, אך עם רובם אין לו כלל קשר.

התפתחות האינטרנט העצימה את הבעיה עשרות מונים. יושב האדם בביתו, ומרגיש כי הוא נמצא בכל העולם, משוחח עם חברים בכל העולם, משחק, מתכתב, משתף ועוד, ובעצם הוא לבד. אין לו ולו חבר אמיתי אחד. אין לו קשר פנימי עם אנשים. ההשפעות של הבעיה הזו הן הרסניות. אנשים הופכים נכים רגשית, בלי יכולת לבטא את רגשותיהם, וממילא הם כעוסים, מתפרצים וכדומה. הבעיות כזוגיות, בחינוך ילדים, במקום העבודה, במקום המגורים ובבריאות האישית ממהרות לבוא.

2. "דר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש מעייני בספרא דאגדתא בשבתא. והא לא ניתן ליכתב,

אלא כיון דלא אפשר, 'עת לעשות לה' הפרו תורתך'". (גיטין ס' ע"א)

² ר"מ בישיבת ההסדר במעלות

התורה שבעל פה לא ניתנה להיכתב. "דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומן על פה, דברים שבעל פה אי אתה רשאי לאומן בכתב" (גיטין ס' ע"ב). אף על פי כן, משום "עת לעשות לה" כתבו את התורה.

מדוע אין לכתוב את התורה שבעל פה?

התורה שבעל פה היא דינמיות של חיים. "חיי עולם נטע בתוכנו - זו תורה שבעל פה" (טור או"ח קל"ט). התורה בנויה על הקשר שבין רב ותלמיד, ולא רק על הדברים הכתובים שעליהם מצטטת הגמרא את הפסוק: **"אָכְתָּב לֹא רָבִי תוֹרָתִי כְמוֹ זֶר נִחְשְׁבוּ"**. (הושע ח', י"ב) דברים כתובים הם זרים לאדם, ובאים אליו מבחוץ. תורה שבעל פה נועדה במהותה להיות חיה אצל האדם, מתוך שהוא קולט אותה בצורה חיה, מרבו ולא מן הספר. יש ערך גדול בהשבת התורה שבעל פה למעמדה, בחיזוק הקשר הפנימי שבין רב ותלמיד, המהווה את הבסיס להעברת התורה.

3. על כך יש להוסיף עניין נוסף. התלמיד מקבל מרבו יותר מאשר הידיעות שהוא מוסר לו:

"ואמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: גדולה שמושה של תורה יותר מלמודה, שנאמר: **"פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו"**. 'למד' לא נאמר, אלא **"יצק"**, מלמד שגדולה שמושה יותר מלמודה". (ברכות ז' ע"ב)

שימושה של תורה - המפגש עם אישיותו של הרב חשוב ובונה את התלמיד יותר מאשר הידיעות שהוא מקבל ממנו. השימוש מלמד את התלמיד כיצד רבו חי, ולא רק כיצד הוא חושב או לומד.

4. בכל מוסד חינוכי, ובעצם בכל לימוד, אנו נתקלים בסתירה: מצד אחד עומדים דברי הגמרא:

"אמר רב: אין אדם לומד תורה אלא ממקום שלבו חפץ, שנאמר 'כי אם בתורת ה' חפצו'" (עבודה זרה י"ט ע"א). הלימוד איננו יכול להיעשות בכפייה. החופש הכרחי כדי שאדם יוכל להגיע להשגות רוחניות ולא רק להישגים לימודיים. מן הצד האחר עומדת העובדה שהתורה ניתנה לציבור והיא נלמדת בציבור, ועל כן יש לקבוע מסגרת ללימוד שמתאימה לציבור. יתרה מזו, הקב"ה ברא עולם ובו מסגרות הכובלות כביכול את האדם. יום ולילה, קיץ וחורף, כל חייו של האדם הוא מוקף מסגרות - במקום עבודתו, במשפחתו ובקהילתו. המסגרת חיונית לקיומם של חיים חברתיים תקינים.

לכאורה, החופש ללמוד על פי חפץ הלב סותר את המסגרת ההכרחית לקיומו של עולם. כיצד ניישב את הסתירה?

האדם חופשי לבחור לעצמו מסגרת, דרך חיים, מוסד לימודי וכדומה. אולם משבחר לו דרך - הוא מחויב למסגרת זו. החופש חיוני כדי לבחור מסגרת ראויה, המתאימה לאדם ולכוחות נפשו, אולם כדי שהאדם יתקדם, בכל מסגרת שבה בחר, עליו להיות מחויב לחוקים ולכללים.

5. כתב השל"ה:

"...ואשוב לפירוש הפסוק: אמר, 'דע את אלהי אביך'. הידיעה היא ידיעת שמו, וצריך הדבר להיות לו בקבלה, וזה שאמר 'אביך', כענין שנאמר: 'שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך'. אמנם צריך להיות גם כן חכם מבין מדעתו, יותר ממה ששומע מרבו. וזה שאמר 'דע את אלהי אביך', מוסיף על מה שקבלת מאביך, 'דע' אתה 'את אלהי אביך'. כהא דתנינן בספר יצירה (פ"ב מ"א): הבן בחכמה וחכם בבינה. ופירש הפרדס בשער הראשון פרק ו' וזה לשונו: 'הבן בחכמה', רצה לומר עיין היטב במה שלמדת מרבך בחכמת המדות, שאין מוסרין בה אלא ראשי פרקים, וצריך האדם שיבין בה דבר מתוך דבר, כענין אמרם ז"ל (חגיגה יא ב) אין אומרים דבר זה אלא לחכם ומבין מדעתו. הנה שצריך האדם לדמות דבר אל דבר, ולהוציא דבר מתוך דבר, כדי שיהיה לו שכל מוליד ולא שכל עקר. ואמר 'חכם בבינה', פירוש, כשאתה מוליד ומדמה בשכלך ותבין, צריך שתחכמהו ותסברהו בקבלת הרבנים ובקוצר דבריהם, שיהיה נכלל הענין במוסף אליך, הן רב הן מעט, ואל בינתך אל תשען, עכ"ל.

ומזה אני אומר רמז על דרך הסוד, בחולין פרק אלו טרפות (סו ב), תנן התם, כל שיש לו קשקשת יש לו סנפיר, ויש שיש לו סנפיר ואין לו קשקשת כו', עד ולכתוב רחמנא קשקשת ולא לכתוב סנפיר וכו', אמר רבי אבהו וכן תנא דבי רבי ישמעאל יגדיל תורה ויאדיר, עד כאן. הנה תלמידי חכמים נמשלו לדגים שפרים ורבים, ואמרו בחגיגה (ג ב), 'וכמשמרות נטועים' (קהלת יב, יא), מה נטיעה זו פרה ורבה, אף דברי תורה פרים ורבים. והעוסקים בסודות התורה צוללים במים אדירים ועמוקים, והם קדושים וטהורים כמותם. ותנן (חולין נט א) קשקשין הקבועין בו, סנפירים הפורח בהן. ועתה אפרש הסוד, קשקשין הקבועין, רומז על מה שקיבל מרבו, והוא בחינת חכמה, וסנפיר, אשר מתפשט בהם בחינת הבינה שכל המוליד. ובזה יגדיל תורה."

(עשרה מאמרות, מאמר ראשון, מ'-מ"א)

הלימוד נעשה בשני שלבים. ראשית, מקבל התלמיד מרבו את הידיעות. אלו הם הדברים הקבועים העוברים מרב לתלמיד בלא שינוי. זו בחינת ה"קשקשים". לאחר שהתלמיד מקבל מרבו את הידיעות, עליו להבין דבר מתוך דבר - לראות כיצד הידיעות הללו משתלבות בחייו והופכות לחלק ממנו, וזו בחינת "סנפיר". כך שכלו הוא "שכל מוליד" ולא "שכל עקר". משמעות הדברים היא שהאדם צריך להיות בהתבוננות פנימית מתמדת - לדעת מי הוא ומה התורה פועלת עליו, להיות ראוי להיפגש עם התורה, ולעמול על הפיכת התורה לחלק מחייו. הדבר דורש עמידה מתמדת של האדם מול עצמו, והתבוננות על חייו, על מידותיו ועל דרכיו.

ב. מטרות הליווי

1. המטרה העיקרית היא להביא את התלמיד לקחת אחריות על חייו ועל עולמו האישי והרוחני.

יכול אדם ללמוד שנים רבות בישיבה, לחזור, לשנן ולפלפל, וכל זאת בלי להתבונן פנימה בצורה משמעותית.

השיחה האישית שבה התלמיד עומד במרכז, מחייבת את התלמיד לעמוד מול עצמו ולהכיר את עולמו הפנימי, את בעיותיו, את קשייו, את תכונותיו ואת יכולותיו. התלמיד בוחן את הישגיו אל מול המטרות שהציב לעצמו, ומברר מה השיג ומה לא וכיצד ניתן להתקדם עוד. המודעות האישית מתחזקת, ופוחתת האפשרות לטייח בעיות ולהתכחש למציאות. העמידה של התלמיד מול עצמו "בגודל טבעי" פותחת פתח לעבודה אישית משמעותית ומדויקת.

2. תלמיד העמל על בניין אישיותו ועבודת המידות, זקוק פעמים רבות להכוונה ולסיוע בעבודת המידות. מהי עבודת המידות? כיצד ניתן לעבוד על המידות שלי? כיצד אשנה את ההרגלים שלי?

בשיחה האישית יכול התלמיד לקבל סיוע ולבנות את אישיותו בצורה עמוקה ומשמעותית.

3. הגדרת השאיפות והמטרות - בחיים בכלל ובהווה בפרט.

יש ערך חשוב בכך שכל אדם יגדיר לעצמו את מטרותיו ואת שאיפותיו - לאן אני צועד? מהו היעד שלי? כיצד אגיע אליו? מה עליי לעשות כעת, ומה בשלב מאוחר יותר? בשיחה האישית נידונות השאלות הללו, והתלמיד מגדיר את שאיפותיו. המטרות הן בשתי רמות:

- א. הרמה הכללית - מהן מטרותי בחיים? כיצד רוצה אני לבנות את חיי, את ביתי?
- ב. הרמה הפרטית - כאן ועכשיו, מהי המטרה שלי לחודשים הקרובים? לשנה הקרובה? כיצד לוח הזמנים שלי מבטא את המטרות שהצבתי לעצמי לתקופה הקרובה? הצבת השאלות הללו וסיוע לתלמיד לענות עליהן מאפשרים לתלמיד להגשים את השאיפות שהוא מציב לעצמו.

4. **יצירת קשר.** כפי שפתחנו, אחת הבעיות המרכזיות של העולם המודרני היא בעיית הבדידות. אדם המשוחר עם אדם אחר על חייו בתדירות שבועית - לומד ליצור קשר, לומד לשתף אחרים בעולמו הפנימי. לכך יש מטרה כפולה:

- א. התלמיד איננו בודד. יש לו קשר ברמה אישית עם אדם בישיבה.
- ב. הוא לומד ליישם את צורת הקשר ואת השיחה הפנימית גם בחייו האישיים - עם אשתו וחבריו.

5. **"דאגה בלב איש - שיחנה" לאחרים** (יומא ע"ה ע"א).

פעמים שתלמיד עומד בפני בעיה המטרידה אותו, והוא נתון במצוקה. בשיחה האישית הוא יכול להעלות את בעייתו, לדון בדרכים לפתרונה, ולהתקדם לקראת פתרון. יש הרבה אנשים שללא מסגרת קבועה של שיחה אישית יימנעו מליזום שיחה כזו על בעיותיהם, והבעיות עלולות להחריף ולהסתבך. השיחה האישית מאפשרת לתלמיד לשתף את המלווה בבעיותיו ולמצוא להן פתרון.

6. **אנשים רבים זקוקים למישהו שיקשיב להם.** לא פתרון חסר להם, כי אם הקשבה. מסופר על ר' אריה לוי (איש צדיק היה, עמ' 91):

לא אחת הצליח לרפא חולי נפש, במקום שנכשלו בהם טובי הרופאים. פעמים רבות היה ידידו הפרופ' יום טוב ליפמן הלפרין ז"ל, ראש המחלקה לנוירולוגיה בביה"ח "הדסה", משגר אליו חולי נפש ומבקשו כי יסייע בידם. ואכן, הצליח ר' אריה בזה... לימים שאלו פרופסור הלפרין:

גלה לי מהו סודך, מה אומר אתה לאותם חולי הנפש שאני מפנה אליך?

אנכי מקשיב להם בסבלנות...

או, הקשבה זו תרופה נפלאה היא, זהו כלל חשוב בתורת הנפש...

אך איני מסתפק בהקשבה בלבד. מגלה אני גם קורטוב של השתתפות והחולים מבחינים בכך...

הקשבה יכולה לחולל פלאים, במיוחד לאדם שנמצא במצוקה וחש בודד או עזוב. הליווי הוא מסגרת שבה מקשיבים לתלמיד. המלווה צריך לזהות מתי נדרשת אמירה מצדו ובה פתרון או הצעה, ומתי הוא נדרש להקשיב, ופשוט להיות שם בשביל התלמיד.

7. **במוסד חינוכי שבו תלמידים רבים, הליווי מקל על המערכת המנהלתית.** כשיש לכל תלמיד

מלווה, ניתן ביתר קלות ובביטחון להעניק יותר חופש, שכן האצבע נמצאת באופן תמידי על הדופק, וההנהלה מודעת לנעשה. לכל תלמיד יש נקודה בזמן שבה הוא צריך להיפגש עם המלווה, ועובדה זו לבדה יוצרת מסגרת משמעותית, שבתוכה החופש לא הופך להפקרות גמורה.

כך "מתורצת" הסתירה בין חופש למסגרת בדרך החיים השגרתית בישיבה. יש לכל תלמיד

חופש לבחור לעצמו מלווה, ועם המלווה הוא בוחר את לוח הזמנים שלו, ומשכח כך - הוא מחויב לעמוד במילתו ויידרש לעמת את תכניתו עם מעשיו. בנוסף, ניתן לזהות הלכי רוח, בעיות כלליות וכדומה מתוך שיחות עם התלמידים. בעיות או קשיים עולים על פני השטח ויכולים להיות מטופלים בצורה מהירה ויעילה. כאשר יש צורך בהעברת מסר לכלל תלמידי הישיבה, אין צורך לעשות זאת בכינוס כל התלמידים לשיחה, אלא בהעברת הדבר דרך המלווים. בתוך שבוע אמורים כלל התלמידים (או רובם המוחלט) לשמוע את המידע בצורה אישית וממוקדת.

ג. עקרונות ודרכי יישום

1. כדי שהליווי ישפיע את השפעתו הוא חייב להיות חלק מהמערכת, ולא מתוך "רצון טוב" של התלמידים. כך ניתן להגיע לכל התלמידים, גם לאלו שחושבים כי "אין על מה לדבר בליווי". כמו כן, יש צורך לקבוע זמן קבוע לכל שיחה, כדי שזה יהיה חלק מהל"ז של התלמיד, ולא יהיה תלוי בקביעת פגישה מראש וכדומה.
2. הליווי חייב להיות מקצועי ושיטתי. יש לערוך למלווים השתלמויות עם אנשי מקצוע, ובהן הדרכה מקצועית בתחומים הקשורים לליווי, כגון ניהול שיחה אישית, הנעת אנשים לפעולה, מודלים שונים של פתרון בעיות וכדומה.
3. בנוסף, יש לערוך השתלמויות פנים-מוסדיות. ההשתלמויות יעסקו בעקרונות הליווי ובדרכים לליווי נכון ומקצועי. בהשתלמות יעלו דוגמאות של נושאים שעלו על ידי התלמידים (בעילום שם), וצורת התגובה האפשרית. כמו כן, תיקבע צורת ההתייחסות לנושאים שונים העומדים על סדר יומה של הישיבה במטרה לשפה זהה של מונחים והגדרות בקרב המלווים.
4. תפקיד המלווה איננו טיפול! המלווים לא עברו הכשרה פסיכולוגית, ואל להם לעסוק בטיפול בבעיות נפשיות. תפקידם הוא לחנך, לשתף בניסיונם, לייעץ על פי ידיעתם וכדומה. מקרים הדורשים טיפול - יופנו לאיש מקצוע.
5. חובה על המלווים לשמור על דיסקרטיות מלאה של השיחות. אין לשתף מלווים אחרים או את ראש הישיבה בתוכן השיחות. רק כך ייתנו התלמידים אמון בליווי ויסיכמו לשתף את המלווה בבעיותיהם, בקשייהם, בנפילותיהם ובכישלונותיהם (בנוסף על הצלחותיהם, כמובן).
6. יש לבצע בקרה שוטפת על הליווי - האם המפגשים מתקיימים? האם לכל תלמיד יש ליווי? כל מלווה נדרש לדווח מדי שבוע על קיום המפגשים שלו, וכך יש מעקב ברור ואין תלמיד ש"נופל בין הכיסאות ללא מלווה". במעקב השוטף ניתן גם לברר האם הליווי אפקטיבי או שהוא מתבצע אך לא מועיל. במקרה כזה ניתן להמליץ לתלמיד להחליף מלווה.